

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Захарова Н.Ю.,
к.е.н., ст. викладач
кафедри фінансів
і кредиту ТДАТУ

Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризикованість аграрного бізнесу визначається рядом факторів, які більшою чи меншою мірою впливають на його здійснення. Традиційно найбільш суттєвими вважаються виробничі ризики, пов'язані із дотримання технології виробництва, природно-кліматичні та ризики зменшення родючості земель. Але в сучасних умовах господарювання та вступу до СОТ актуальності набуває питання щодо врахування дії фінансових ризиків у аграрному секторі.

Основні аспекти управління фінансовими ризиками висвітлені у працях Бланка І.О., Вітлінського В. В., Великоіваненко Г. І., Воробйова Ю.М., Івченко І. Ю., Кірейцева Г.Г., Крамаренко Г.О., Олексіва І. Б., Поддєрьогіна А.М та ін. Однак, недостатньо уваги у сучасній економічній літературі приділяється цим питанням з позицій сільськогосподарських підприємств.

Метою статті є обґрунтування необхідності виявлення та ідентифікації фінансових ризиків у аграрному секторі і окреслення основних механізмів їх нейтралізації.

Для виділення основних механізмів управління фінансовими ризиками і обґрунтування особливостей їх використання у сільськогосподарських підприємствах необхідно дати визначення цьому виду ризиків.

Дослідження показали, що існують різні підходи як до визначення сутності поняття «фінансовий ризик», так і до виділення критерію відношення цього ризику до певної групи.

Лі Черг Ф. та Фіннерті Джозеф І. виділяють за формою ведення підприємством фінансово-господарської діяльності діловий, фінансовий, валютний та політичний ризик. Згідно з їх трактуванням фінансовий ризик – це неспроможність

підприємства обслуговувати власні зобов'язання перед третіми особами та ймовірність оголошення підприємства банкрутом.

Серед вітчизняних науковців немає одностайності у визначенні цього поняття. Так, Кірейцев Г.Г. стверджує, що фінансовий ризик у сучасних умовах – це ризик, не тільки фінансової, а також операційної та інвестиційної діяльності, а тому він може розглядатися як сукупний ризик підприємства [3].

Консультант з питань мінімізації ризиків у сільському господарстві Р.О. Колібаба виділяє групу ринкових ризиків, в яку включає маркетингові, цінові, фінансові та інформаційні ризики. За його визначенням фінансовий ризик – це імовірність настання умов, за яких підприємство буде неспроможне виконувати свої фінансові зобов'язання та забезпечити стабільний розвиток. До нього належать ризики залучення фінансово-кредитних ресурсів, валютний ризик, дорогий капітал - високі відсотки кредитів, операційні витрати, боргове забезпечення.

Бланк І.О. визначає фінансовий ризик як ймовірність виникнення негативних фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності. До видів фінансового ризику підприємства він відносить ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний, інфляційний, відсотковий, валютний, депозитний, кредитний, податковий, структурний та інші види ризиків. Слід відзначити, що вочевидь всі ці види ризиків притаманні для підприємств аграрного сектору[1].

За визначенням Поддєрьогіна А.М. фінансові ризики підприємства включають вплив сукупності фінансових показників, що визначають особливості здійснення фінансової діяльності, а також забезпечення фінансової спроможності підприємства. До таких факторів можна віднести:

- структуру капіталу та фінансовий леверидж як фактор забезпечення зобов'язань підприємства;
- зміну кредитних ставок, внаслідок чого формується відхилення реальної вартості обслуговування капіталу підприємством від поточної ринкової вартості;
- зміну нормативно-правового поля здійснення фінансової діяльності;

- зміну тривалості фінансового циклу як фактора формування касового розриву та забезпечення резерву ліквідності підприємства;
- зміну платоспроможності кредиторів та дебіторів підприємства;
- ймовірність оголошення підприємства банкрутом;
- загрозу ринку корпоративного контролю – втрату контролю над підприємством внаслідок ворожого поглинання, і як результат втрату контролю за його грошовими потоками [5].

Таким чином, погоджуємося з тим, що сукупність управлінських рішень щодо покриття потреби в капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності та формування капіталу підприємств пов'язана із формуванням фінансових ризиків.

Виходячи з вищенаведеного слід відзначити, що однією з нагальних проблем сільськогосподарських підприємств є недостатня забезпеченість власними фінансовими ресурсами, а також складність отримання банківських кредитів. Це негативно впливає на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, і зумовлює низький рівень ефективності використання капіталу підприємства через неможливість побудови оптимальної його структури. Відзначимо, що в умовах фінансової кризи кредитування аграрного сектору було майже повністю згорнуто. Однак, при його наявності у попередні роки, більше 95% кредитів для сільськогосподарських товаровиробників були короткостроковими. Але таке кредитування розв'язує проблему фінансування поточної діяльності аграрного підприємства і не вирішує питання розширення виробництва та оновлення основних засобів. Останнє може здійснюватися на основі довгострокового кредитування. Така ситуація потребує впровадження ряду заходів серед яких слід виділити удосконалення законодавчої бази, яка регулює правові та фінансово-кредитні відносини в аграрному секторі та подальший розвиток кредитних інституцій, забезпечення доступу до фінансових ринків малих і середніх сільськогосподарських підприємств, впровадження практики страхування неповернення кредитів, державне сприяння залученню в аграрний сектор фінансових ресурсів тощо.

Стосовно механізмів та інструментів управління ризиками у аграрному секторі, відзначимо, що вони розподіляють на три рівні:

1. Інструменти, якими сільськогосподарське підприємство може скористуватися самостійно.

2. Інструменти, для використання яких сільгоспвиробник повинен звернутися до банку, кредитної спілки, інвестиційної чи страхової компанії, лізингової компанії тощо.

3. Макроекономічні методи, в основі яких лежить регуляторна політика уряду на аграрному ринку та державні програми підтримки аграрного сектору.

За твердженням Поддєрьогіна А.М. модель управління ризиками передбачає формування адекватної системи виявлення, ідентифікації, оцінювання та нейтралізації відповідних ризиків у фінансового - господарській діяльності підприємства [5].

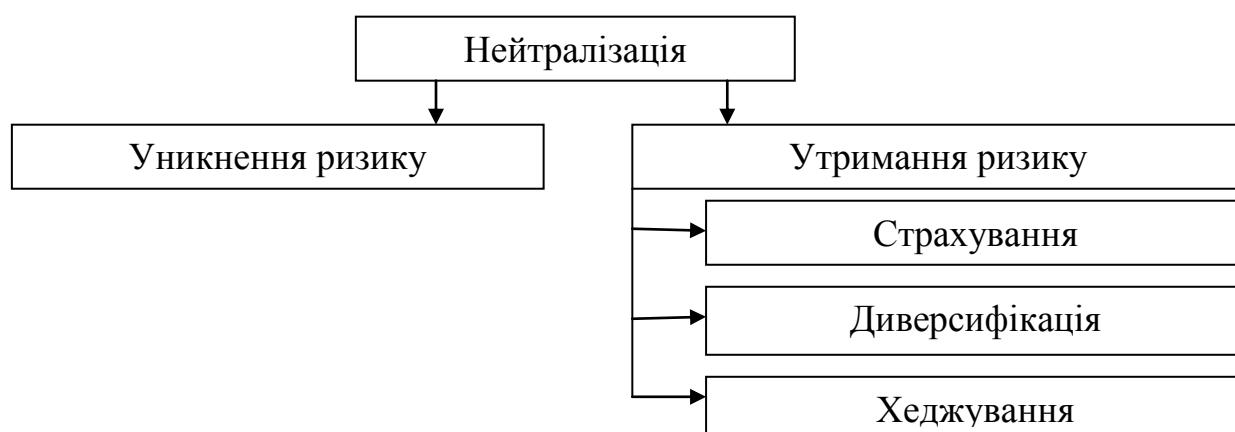

Рис. 1 - Форми і методи управління ризиками підприємства

Забезпечення нейтралізації фінансових ризиків суб'єкта господарювання на основі стратегії уникнення ризику передбачає прийняття управлінських фінансових рішень на основі порівняльного аналізу фінансово-математичних моделей альтернативних сценаріїв з метою визначення безризикового сценарію із наступним прийняттям його у якості основного. Зазначимо, що використання такої форми управління фінансовими ризиками сільськогосподарськими підприємствами є складним, оскільки, як правило, вони не мають висококваліфікованих спеціалістів для здійснення розрахунків такого рівня, а також не здатні вкладати значні кошти у програмні продукти, що забезпечують цей процес.

Прийняття суб'єктом господарювання певної величини фінансового ризику на утримання реалізується на основі сукупності спеціальних методів та фінансових технологій.

1. Диверсифікація фінансових ризиків - фінансово-математична модель оптимізації прийняття управлінських фінансових рішень з метою зменшення сукупного фінансового ризику за рахунок його усереднення між складовими, що характеризуються різним рівнем фінансового ризику.

Виділяють такі форми диверсифікації: диверсифікація активів; диверсифікація джерел капіталу; диверсифікація продукції; диверсифікація боргових зобов'язань; диверсифікація фінансових вкладень тощо.

Крамаренко Г.О. надає дещо інші види диверсифікації: диверсифікація фінансової діяльності, валютної корзини, портфеля цінних паперів підприємства, депозитного портфеля, програм реальних інвестицій, диверсифікація покупців[4].

Для сільськогосподарських підприємств більш характерними є такі види диверсифікації:

- традиційна сільськогосподарська диверсифікація, що передбачає впровадження переробки сільськогосподарської продукції;
- диверсифікація через виробництво нетрадиційної продукції, що відбувається на основі вирощування нетрадиційних для галузі культур та тварин;
- диверсифікація шляхом виробництва несільськогосподарської продукції та надання послуг здійснюється шляхом будівництва, надання транспортних та побутових послуг, а також туризму;
- агроекологічна диверсифікація передбачає екологічне чисте виробництво сільськогосподарської продукції та здійснення діяльності зі збереження ландшафтів і виробництва добрив.

Зазначимо, що існуюча ситуація потребує поглиблення здійснення диверсифікації фінансових аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств.

2. Механізм хеджування фінансових ризиків зміни цін на базові активи полягає в обґрунтуванні управлінських фінансових рішень щодо стратегії здійснення зустрічних торгових операцій з купівлі - продажу базових активів на основі су-

купності похідних фінансових інструментів. До основних таких інструментів прийнято відносити: форвардні та ф'ючерсні контракти; опціон; своп - контракти; варанти та деякі інші.

Для розвитку аграрного ринкового механізму важливе значення має наявність такої його важливої складової частини, як строкового ринку сільськогосподарської продукції або механізму мінімізації цінового ризику.

Найбільш зацікавленою стороною його створення є держава, тому що використання такого механізму дозволяє стабілізувати ціни на сільськогосподарську продукцію та зробити аграрний ринок більш прогнозованим.

На строковій біржі відбуваються торги не “ фізичним” товаром, а похідними інструментами (ф'ючерсом та опціоном на ф'ючерс), які відносно даного товару стандартні. Хеджери через механізм строкового контракту продають свій ціновий ризик і наповнюють біржовий контракт реальним змістом через поставку товару, спекулянти – купують допустимий ціновий ризик, при цьому збільшуючи ліквідність контракту. Арбітражери (як правило, цю роль виконують найбільші гравці на біржі) отримують безризиковий прибуток із часової або просторової невідповідності цін на сільськогосподарську продукцію.

Ф'ючерсна біржа забезпечує виконання зобов'язань для учасників торгів і робить це через розрахунково-клірингову палату. Варто звернути увагу на принципний момент в організації ф'ючерсної біржі. Біржа напряму (тобто через процедуру біржових торгів) не приймає участі в кредитуванні сільгоспвиробників. Таке кредитування є функцією не ф'ючерсного, а форвардного контракту. Залогова маржа, яку вносить учасник торгів не переходить від покупця до продавця, а попадає в розрахунково-клірингову палату і там перебуває до закриття певної біржової позиції з метою застави для гарантування виконання біржового контракту.

Ф'ючерсна біржа гарантує реальну, заздалегідь відому ціну продажу продукції при отриманні банківського кредиту. При наявності ефективно діючої ф'ючерсної біржі і хеджування зниження ціни виробник зможе гарантувати банку відому ціну на продукцію, а банк у свою чергу зможе впевнено кредитувати, виходячи з контрактної ціни. В банку за таким же принципом зможе кредитуватися

закупівельна організація, яка буде мати можливість хеджуватись від підвищення ціни. В результаті банк і його клієнти зможуть взаємовигідно збільшити обсяги кредитування.

Сприяння запровадженню товарного деривативу та інших фінансових інструментів має стати однією з умов стимулювання біржового ринку сільськогосподарської продукції. Функціонування ринку товарних деривативів неможливе без створення його інфраструктури, основними елементами якої є:

- розрахунково-клірингова установа, як окрема юридична особа та основна ланка в механізмі торгівлі деривативами та іншими строковими продуктами, що забезпечує кліринг та розрахунки за контрактами, а також створює систему фінансових гарантій за зобов'язаннями по деривативах;
- система сертифікованих біржових складів, які забезпечують збереження біржових товарів, що надходять на виконання зобов'язань згідно умов, визначених Українською ф'ючерсною біржею;
- електронна система біржової торгівлі з терміналами в регіонах для організації і проведення електронних торгів деривативами та іншими строковими продуктами;

3. Самострахування та страхування із залученням страхових компаній.

Самострахування - це створення певних фондів коштів з метою фінансового покриття потенційних збитків (а також негативних фінансових результатів, додаткових витрат фінансових, матеріальних та інших ресурсів) суб'єкта господарювання – децентралізованих фондів страхового відшкодування.

Типовими варіантами таких фондів коштів є резервний капітал як складова власного капіталу підприємства; забезпечення наступних витрат та платежів; резервні фонди.

Резервний капітал підприємства, в тому числі і сільськогосподарського, створюється з метою покриття можливих в майбутньому непередбачуваних збитків, втрат. Він може використовуватися для покриття збитків від господарської діяльності, виплати боргів при ліквідації підприємства, виплати дивідендів при недостатності нерозподіленого прибутку та інші цілі, передбачені законодавст-

вом. формування резервного капіталу є обов'язковим для усіх видів господарських товариств, при цьому джерелом його створення визначено чистий прибуток суб'єкта підприємницької діяльності. Згідно до законодавства господарське товариство повинно створювати резервний (страховий) капітал у розмірі не менше 25 % від розміру статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу визначається установчими документами товариства в розмірі не менше ніж 5% чистого прибутку. Резервний капітал відіграє роль буфера, що пом'якшує вплив збитків, які утворилися внаслідок перевищення витрат звітного періоду над доходами. Але якщо підприємство не має грошових коштів на рахунках в банках або в касі, використання коштів резервного капіталу неможливе.

Враховуючи існуючі ризики аграрного виробництва, резервний капітал повинен створюватись у всіх сільськогосподарських підприємствах незалежно від організаційно-правової форми господарювання.

Крім цього сільськогосподарські підприємства можуть створювати резервні фонди спеціального призначення у грошовій та матеріальній формі:

- грошовий резервний фонд як резерв під дебіторську заборгованість для попередження негативного впливу у випадку непогашення контрагентом своїх грошових зобов'язань;

- матеріальний або натуральний резервний фонд формування резервного залишку сировини на складі для забезпечення безперервності виробничого процесу.

Також дозволяється формування спеціалізованих резервних фондів для забезпечення виконання фінансових зобов'язань перед третіми особами.

Резерви підприємства прийнято класифікувати за такими ознаками:

1. За джерелами формування резерви поділяють на:

- капітальні резерви – формуються за рахунок коштів власників та інших осіб (відображається за статтями “додатковий вкладений капітал” та “інший додатковий капітал”);

- резервний капітал, сформований за рахунок чистого прибутку підприємства (резервний капітал у вузькому розумінні);

- резерви, які створюються за рахунок збільшення витрат підприємства.

Страхування фінансових ризиків із залученням страхової компанії передбачає передачу всього фінансового ризику суб'єкта господарювання або його частини за певну плату на утримання страховій компанії. В такому випадку джерелом покриття збитків підприємства в результаті настання несприятливих умов стають фінансові ресурси страхової компанії.

Серед основних видів страхування фінансових ризиків можна виділити: страхування кредитів (товарних, експортних); страхування інноваційних ризиків; страхування депозитних ризиків; страхування відповідальності; страхування на випадок не досягнення планового рівня рентабельності та інші.

Сучасний стан розвитку страхових послуг в Україні поки що не дозволяє ефективно виконувати функції зменшення фінансових ризиків аграрним підприємствам. Це обумовлено рядом чинників. По-перше, зараз функціонує досить обмежена кількість компаній, які надають страхові послуги сільськогосподарським виробникам. По-друге, перелік ризиків, від яких страхують наявні на ринку страхові компанії, часто не містить саме тих ризиків, у яких найбільш зацікавлені сільськогосподарські підприємства. По-третє, інформація про умови та порядок страхування є неповною та важкодоступною. По-четверте, вартість страхових послуг є недоступною для багатьох сільськогосподарських підприємств, фінансовий стан яких у сучасних умовах є досить нестабільним, і вільних коштів для проведення страхування ризиків вони просто не мають. І це далеко неповний перелік факторів, які не сприяють розвитку ринку страхових послуг для аграрного сектора.

Підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити такі позиції. У сучасних умовах сільськогосподарські підприємства недостатньо уваги приділяють питанням управління фінансовими ризиками. Це обумовлено багатьма факторами, серед яких визначальними є по-перше, відсутність спеціалістів з фінансів, які могли б виявити, ідентифікувати, оцінити дію фінансових ризиків у аграрному секторі і запропонувати заходи щодо їх нейтралізації, по-друге, низький рівень інформованості про вплив фінансових ризиків на результати фінансового-господарської дія-

льності і механізми управління ними, по-третє, сконцентрованість керівників підприємств на подоланні більш традиційних для сільського господарства виробничих(технологічних) та природно-кліматичних ризиків. Відзначимо, що для ефективного управління фінансовими ризиками у аграрному секторі нагальним є удосконалення нормативно-правової бази, розвиток страхового ринку з боку надання послуг сільськогосподарським підприємствам, державне сприяння розвитку фінансово-кредитних відносин, а також залученню в аграрний сектор фінансових ресурсів тощо.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. *Финансовый менеджмент: Учеб. курс.* - К: Ника-Центр, 2002. - 528 с.
2. Воробьев Ю.Н. *Финансовый менеджмент: Учеб. пособие.* – Симферополь: Таврия, 2007. – 632 с.
3. *Фінансовий менеджмент: Навч. Посібник / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева.* – К.: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
4. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. *Фінансовий менеджмент. 2-ге вид.: Підручник.* – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
5. *Фінансовий менеджмент: Підручник/ Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін.* - К: КНЕУ, 2008. – 536 с.